

Gert Loosen, Karolien De Bisschop

Wat is er van de *tussentaal* in Vlaanderen?

Toen in september 2004, mijn eerste maand als lector in Debrecen, de studenten en ik net aan elkaar begonnen te wennen en ze me ook meer dierven te zeggen, vroeg Gyöngyvér, die net een semester in Leiden had doorgebracht, “*Sou u wat minder Belchies kunnen praten?*” waarop ik alleen maar “nee” antwoorden kon. Net zomin als Zwitsers overigens, maar ze bedoelde natuurlijk wat anders.

Toen ik de middelbare school verliet en op de Universiteit van Leuven Nederlands en Duits begon te studeren, dacht ik dat ik in staat was in vrij behoorlijk Nederlands minstens een tekst voor te lezen. Annie Van Avermaet (die samen met Fons Fraeters en Joos Florquin¹ jarenlang het nu gedateerde en daardoor grappige, maar vooral belerende programma *Hier spreekt men Nederlands* presenteerde op de openbare televisie en decennialang directrice van het Instituut voor Levende Talen was) ontnam me die illusie. Bijna alle klanken die ik fout kon uitspreken in het Standaardnederlands, sprak ik ook verkeerd uit.

Twee kleine anekdotes die ons iets vertellen over het Nederlands in Vlaanderen.

Enerzijds lijkt het zo te zijn, dat op school geen SN aangeboden wordt. Anderzijds wordt dat SN als het eenmaal verworven is, niet als zodanig hérkend en misschien zelfs niet altijd érkend door studenten NaVT die vooral met de Noord-Nederlandse uitspraakvariant in aanraking kwamen.

Hoe zit dat nu in Vlaanderen? Twee jaar geleden studeerde een oud-leerlinge van mij af bij Dirk Geeraerts, die vorig jaar bij de collega's van de KGRE te gast was. Zij schreef haar scriptie over de taalpolitieke discussie in Vlaanderen in de laatste vijftien jaar. Op basis van haar onderzoek zou ik u vandaag iets willen vertellen over het Nederlands in Vlaanderen in zijn drie laagjes: dialect, standaardtaal en tussentaal, en over het hardnekkige gezwel dat dit laatste is.

Er was eens een land uitgevonden, dat heette België. Waarom, weten we niet precies, want de Belgen waren dapper genoeg om zich door Caesar te laten uitroeien. België begon als dak waaronder franstaligen de plak zwaaiden, ook over diegenen die ze “patois” vonden praten; een béétje dysfemistsich, maar de taal in het noordelijke deel “Nederlands” noemen was dan weer té optimistisch. Ik ga even voorbij aan de hele voorgeschiedenis die Jaap Ter haar er een van *delayed standardization* noemt. Toch twee hoogtepunten: in de 19de eeuw winnen de integrationisten het pleit en de standaard voor het Nederlands in Vlaanderen wordt in het Noorden gezocht en niet in de Loquela van Gezelle. Het Nederlands verwerft officiële status in België: in 1973 wordt grondwettelijk vastgelegd dat het de enige officiële taal in Vlaanderen is – iets dat in Nederland nog niet gebeurde.

Toch worden nu tussen Nederland en Vlaanderen uitgewisselde tv-programma's keurig ondertiteld voor ze uitgezonden worden – de enige reden die ik daarvoor kan bedenken is dat ze synchroniseren nog hilarischer zou zijn. (De oorzaak voor het uit elkaar groeien van de uitspraak in Vlaanderen en Nederland zou liggen aan sociologische processen in Nederland enerzijds, waardoor men langzaam maar zeker en massaal is gaan afwijken van de uitspraaknorm uit het eerste kwart van de twintigste eeuw, en het stevig vasthouden aan die eindelijk verworven, maar toch vroeg-twintigste-eeuwse uitspraak in Vlaanderen.

Grofweg zou je kunnen zeggen dat er drie taallagen zijn in Vlaanderen: de traditionele dialecten, de standaardtaal – en daar iets tussenin, een beest met vele namen: tussentaal, Verkavelingsvlaams, Soap-Vlaams, Schoon Vlaams enz.

DE STANDAARDTAAL IN VLAANDEREN

Wat is er van de tussentaal in Vlaanderen?

Wat is dat? Standpunten tegenover die standaardtaal (of –talen) en wat is haar plaats?

Wat is de standaardtaal? De meningen zijn verdeeld. Een eerste standpunt houdt in dat er slechts één standaardnorm is, de Nederlandse standaardtaal uit Nederland. Je zou kunnen zeggen dat het een Verlicht standpunt is. Een tweede mogelijkheid kunnen we eerder romantisch noemen: er is één norm, een Vlaamse. Een derde standpunt is het volgende: er zijn twee normen. En dan zijn er daarbinnen nog twee variaties.

Variatie één: er is de Nederlandse standaardtaal en er is de Vlaamse spreektaal, die zich nog aan het vormen is. Variatie 2: er is de Nederlandse standaardtaal en er is het licht daarvan afwijkende Journaalnederlands. Je zou deze variant postmodern kunnen noemen – of Belgisch compromis.

De PLAATS die de standaardtaal inneemt in Vlaanderen, hangt samen met de definitie die men ervan hanteert. Wie het laatste, postmoderne, standpunt inneemt, pleit vaak voor een soort variatie binnen éénheid, polyglossie binnen de eigen taal, een flexibel afstemmen van register op je gesprekspartner. Wie het bestaan van één norm vooropstelt, vindt een eventuele tweetaligheid bedreigend voor de positie van het Nederlands.

En dat zou indruisen tegen een democratisch voordeel van een standaardtaal in Vlaanderen. Door – om nogmaals die oude term te gebruiken – een integrationistische houding aan te nemen, kan de Vlaamse taalgebruiker in principe participeren aan de Nederlandse cultuur en blijft het Nederlands een middelgrote taal in Europa. Verder blijven uiteraard aloude voordelen van kracht: standaardtaal overbrugt talige verschillen, maakt communicatie mogelijk en emancipeert daardoor de taalgebruiker, die er meer kansen mee krijgt in het leven.

Er gaan echter ook stemmen op die vragen stellen bij de manier waarop de standaardtaal ‘opgelegd’ wordt. Deze stemmen wijzen er dan op dat de standaardtaal eigenlijk de taal is van een in veel opzichten dominante groep, en daarmee een teken van ongelijkheid is, niet neutraal en bijgevolg ook discriminerend in plaats van emanciperend. Hoe dat zich uit in schoolse depreciatie van hun taalgebruik én beperkte jobkansen voor talig overigens zeer flexibele jongeren van Marokkaanse afkomst in Vlaanderen, werd in het laatste nummer van het tijdschrift Taalkunde

grondig onderzocht.

Tot daar over de standaardtaal in Vlaanderen. Wat is er nu van

DE DIALECTEN IN VLAANDEREN – voor Dirk Geeraerts de *onderste taallaag* in Vlaanderen.

Ook daar zijn de meningen erg verdeeld – gelukkig vinden we hier maar grofweg twee standpunten. Enerzijds is er de romantische visie op dialecten, die authentiek, zuiver, *natuurlijk*, (des) volks zouden zijn, een register dat het best past in persoonlijke en intieme levenssfeer – ze worden als de moedertaal van de Vlaming beschouwd, tegenover de vreemde taal die de standaardtaal is. Vele auteurs pleiten voor respect voor en het behoud van dialect – al worden tegelijk bv. dialectpratende kinderen met lagere sociale klasse geassocieerd. Waarschijnlijk hangt dit laatste ermee samen dat dialecten geprezen worden uit diezelfde hang naar functionele differentiatie waarover ik het daarnet had, en ééntalige dialectsprekertjes verstoken blijven van emancipatiekansen. Misschien wordt er ook van gehouden vanuit – en dat is mijn persoonlijke mening – een soort folkloristische weemoed.

Alsof het allemaal nog niet genoeg was, komt die Vlaming van onder zijn kerktoren in zijn BMW gekropen (zijn *Be My Wife* zegt Tom Lanoye²) en kan hij zich op zijn werkplaats niet langer behelpen in zijn eigen dialect. En omdat ie te lui is (volgens Geert Van Istendael) om behoorlijk Nederlands te leren, ontstaat daar iets, iets onbestemds, iets tussenin, iets vis noch vlees: de tussentaal. Het spreekt vanzelf dat dit een veel te summiere en subjectieve samenvatting van het verschijnsel is, sta me toe er wat dieper op in te gaan.

Je zou tussentaal kunnen omschrijven als een niet-dialectische gesproken omgangstaal, een informele spreektaal, de Vlaamse omgangstaal, de dagdagelijkse spreektaal in Vlaanderen, cortomo, nix aan de handa: Algemeen Vlaams.

Verkavelingsvlaams noemt Geert Van Istendael deze draak. Omdat de vernieling van de openbare ruimte ten voordele van idiosyncratische vormen van welbehagen hand in hand gaat met de verwaarlozing en het gebrek aan beheersing van het Nederlands.

Wat is er van de tussentaal in Vlaanderen?

Tussentaal wordt ook Soap-Vlaams genoemd. Omdat ook Vlamingen het intieme leven van de personages uit hun soapseries beter kennen dan hun eigen burens en familieleden, praten die personages omwille van de intieme sfeer toch geen Nederlands zeker, maar omwille van de kijkcijfers toch iets dat het dialect overstijgt. Dat Nederlands is immers *een zondags pak* dat je niet elke dag uit de kast haalt – een term van Dirk Geeraerts. Toch bewijst alweer Dirk Geeraerts dat Soap-Vlaams een laken is voor het bedje waarin enkele zusters ziek zijn: hij merkt verschillen in het gebruik van de tussentaal op tussen personages van *Thuis*, de soap-hit op de openbare zender VRT en die van *Familie*, de soap op VTM, het commerciële station.

U merkt het al: de tussentaal in Vlaanderen is een taal waarbij, waarin de gebruikers zich op hun gemak voelen, die zich zo algemeen verbreid heeft dat ze een zelfstandige grootheid geworden is. Hoewel het de facto erop lijkt dat er een nieuwe tweetaligheid ontstaat in Vlaanderen, is lang niet iedereen daar gelukkig mee. Integendeel: deze tussentaal wordt in de literatuur zwaar gestigmatiseerd en krijg hoofdzakelijk negatieve etiketten opgekleefd. Met het gebruik ervan komt Vlaanderen immers in een impasse terecht en al is het een nobel streven deze varianten te bestrijden, het is tot mislukken gedoemd.

Hoe dan ook, om je vijand te verslaan, kan het goed zijn om hem te doorgronden. Verschillende voedingsbodems zijn al aangewezen waarop deze tussentaal zo welig is gaan tieren; Karolien De Bisschop brengt ze onder in een viertal categorieën: psychologische, talige, sociologische en pedagogische en publieke factoren.

Beginnen we met psychologische factoren.

De Vlaming zou zich vanuit een houding die enigszins romantisch te duiden is, afzetten tegen de standaardtaal. Het zou hier gaan om een gebrek aan standaardtaalwil. Zo zou het bv. niet meer ‘cool’ zijn om standaardtaal te spreken.

Zoals we daarnet al zeiden, kan het echter ook te maken hebben met de zondags-pak-mentaliteit: de Vlaming identificeert zich niet met de standaardtaal, voelt er zich niet goed in.

Bij sommige analytici ligt de Vlaming er wel érg belabberd bij op de

couch: hij zou te zelfgenoegzaam én te onzeker zijn. Wat dit laatste betreft: ga maar eens met camera en microfoon een willekeurige straat op in Vlaanderen en in Nederland en stel toevallige passanten dezelfde vraag – liefst een waarbij een mening gevraagd wordt – en je merkt dadelijk dat deze verklaring best wel onderbouwd kan worden.

Wellicht zijn er ook talige factoren aan te duiden die historisch gegroeid zijn.

Het Brabants dialectgebied is dominant op sociaal, politiek, cultureel en economisch vlak en de omgangstaal van het – eventjes oneerbiedig – achterland. Zwak protest van dit laatste helpt niet, integendeel: het wordt gekarikaturiseerd in ontspanningsprogramma's. Als er ergens een lieve naïeve dommekloot van een personage rondloopt in een comedy, dan spreekt hij vaak Limburgs. En de chauvinistische West-Vlaming die protesteert tegen zijn vermeende en daarom ondertitelde onverstaanbaarheid werd uitgebreid en herhaaldelijk geparodieerd in *In de Gloria*.

De ST-norm wordt in Vlaanderen misschien onvoldoende beheerst omdat er enerzijds geen consensus bestaat over wát die norm precies is, of omdat degenen die hem professioneel kennen en beheersen, té schoolmeesterachtig de dialecten als des duivels afgeschilderd hebben en te streng en te snel een nieuwe norm ingang wilden doen vinden, die plotseling op alle gebieden des levens gebruikt zou moeten worden. Wat als goede cultureel-emanciperende bedoeling startte, resulteerde in een hardnekkige uitwas.

En zo komen we bij sociologische factoren. Misschien had de Vlaming wel een tussentaal nodig om dat vervloekte dialect en die ongekende standaardtaal te overbruggen. Anderzijds is de tijdsgeest sinds de jaren '60 volgens velen er een van een steeds toenemende permissiviteit en daarmee samengaan verval der zeden – en dus ook een lakse houding tegenover verzorg taalgebruik. Of is het die zelfgenoegzame houding van de Vlaming, die binnen België nu het welvarende broertje is, enkele staatshervormingen achter de rug heeft en Nederland eigenlijk niet meer nodig heeft – of ként. *Wat we zelf doen, doen we beter* citeerde o.a. Luc Van Den Brande verkeerd (die zichzelf met minister-president van Vlaanderen liet aanspreken) de woorden van Gaston Geens, voorzitter van

Wat is er van de tussentaal in Vlaanderen?

de eerste Vlaamse executieve.

Ach, ministers. Nu hééft Vlaanderen een eigen minister van Cultuur, en de man is akelig populair door of ondanks zijn kromme jeugdverenigingsvergadertaaltje en o zo sympathieke emotionaliteit op televisie.

En bekeken wordt hij. Want de Vlaming kijkt niet meer naar de Nederlandse tv, waar vroeger Willem Ruis en vele anderen een mooi alternatief boden voor de oersaai BRT. Nee, nu op elke zender zo ongeveer dezelfde eenheidsworst wordt aangeboden, dan liever die van bij ons.

En tot mijn eigen grote ergernis moet ik zeggen dat het in het onderwijs al niet veel beter is. In een school op 80km van mijn eigen dialectgebied werd ik omwille van mijn uitspraak als een buitenaards wezen beschouwd toen ik er de plaatselijke leraar Nederlands verving.

Het tijdschrift Klasse, gemaakt voor onderwijzers en met een eigen, onafhankelijke redactie, onderkent het probleem ook. De overheid stimuleert scholen om een taalbeleid te voeren en standaardtaal te hanteren op vergaderingen, tijdens de les, bij ontmoetingen met leerlingen buiten de klasmuren, maar helaas...

Oe noemde gij? Ik eb u ier nog nooit op 't school gezien! Wa segt ge? Don Quichot? Allez, da's e moppeke zeker? Da's toch diene me tie wiendmoles he. En waarom prate gij zo raar? Kunde gij nie gewoon klappe gelijk wij ier in Vlaandere?

¹ Het Instituut voor Levende Talen van de KU Leuven organiseert al vier decennia een intensieve zomercursus Nederlands voor anderstaligen. Uit eerbetoen heeft men die cursus de *Zomercursus Joos Florquin* genoemd.

² In *Gespleten en beschetten*: een zaalshow met een collage van teksten waarin hij liefdevol maar genadeloos België analyseert.